

כתוב בעיתון? על יצרני וצרכני חדשות במדינה דמוקרטית

"דיווח סביר ומאוזן אינו גורם נזק. הוא אינו יכול לפגוע בתחושת אחדות כאשר היא מוצדקת מתוך עצמה; הוא יכול לסייע לפורר תחושת אחדות מזויפת כאשר היא מיוצרת על-ידי אוסף מניפולציות של גורמים שלטוניים אינטרסנטיים". מתוך ספרו של דניאל דור, "מאחורי חומת מגן"

0 | 03.06.2008 | דניאל דור

גם בימים כתיקונם, ובוודאי לאחר יותר משנתיים קשות של מאבק אלים ורווי קורבנות, טענות מהסוג שהספר הזה מבקש להעלות נתקלות בחומה בצורה ונרגזת של טיעוני נגד, הכחשות והאשמות. הקביעה האומרת כי אזרחי ישראל ראויים לסיקור תקשורתי מאוזן ורציני יותר של המציאות שבתוכה הם חיים נתפסת, במקרה הטוב, כשריד נאיבי ומנותק מהמציאות של אוטופיה ליברלית שאבד עליה הכלח, ובמקרה הרע – כניסיון לכפות על התקשורת הישראלית עמדה פרו-פלסטינית מובהקת.

דינמיקת ההכחשה מוכרת עד לעייפה: ראשית, טוענים המתנגדים, התקשורת הישראלית דווקא מספקת לצרכניה דיווח מאוזן וסביר על האירועים. את הטענות צריך להפנות אל התקשורת הפלסטינית. אצלנו אפשר למצוא דיווחים למכביר על הצד הפלסטיני, ופרשנויות נרחבות על עמדתה של הרשות הפלסטינית, וסיקור ביקורתי של מהלכי הממשלה, ומאמרי עמדה חריפים ובוטנים של אנשי אופוזיציה. אצלם אי-אפשר למצוא דבר מכל אלה.

לחילופין,
מוסיפים
המתנגדים,
אי-אפשר
לדרוש
מהתקשורת
הישראלית
לספק
לצרכניה
דיווח מאוזן
וסביר על

בזכות קוראים כמון נבטיח את עתיד "העין השביעית"

תרמו לעין השביעית

תרמו לנו עכשיו כדי שנוכל להמשיך לפקוח עין ביקורתית, עצמאית ובלתי תלויה

האירועים: אפילו התקשורת האמריקאית הוכיחה לעולם, מהרגע שבו פגעו מטוסי של בין לאדן במגדלי התאומים, שהיא יודעת ליותר על תפקידה המסורתי ברגעים שבהם הדמוקרטיה חייבת להגן על עצמה מפני אויביה.

ובכלל, כך נמשך הטיעון, אין דבר כזה "תקשורת מאוזנת": הסיקור משקף תמיד את נקודת מבטו של המתבונן, ואנחנו, הישראלים, מתבוננים במציאות מכאן ולא משם. ובכל מקרה, אין גם דבר כזה "מציאות": ישנם רק ייצוגי מציאות חלקיים, תלויי השקפה, ולכן אי-אפשר, אפילו באופן תיאורטי, לשפוט דיווח כזה או אחר כמאוזן או מוטה.

ובסופו של דבר, אמצעי התקשורת הישראלים אינם משפיעים על דעת הקהל, אלא רק משקפים אותה: הם מספקים לקהל את מה שהוא רוצה לקבל, משיקולים כלכליים ואחרים, ואי-אפשר לדרוש מהם לנהוג אחרת, ולכן גם הבחינה הביקורתית של אופי

הסיקור מיותרת, והיא משקפת בסך הכול את משאלות לבם של אנשי שמאל עקשנים שמסרבים להיפרד מחלום השלום שלהם, שהתגלה בתחילת האינתיפאדה הזו כמקסם שווא.

פלשתינאים משתלטים על קבר יוסף. שכם, 17 לאוקטובר 2000 (צילום: פלאש 90)

מרכיבי ההכחשה האלה, עד כמה שהם משקפים באופן טבעי את תחושותיה של חברה מבולבלת ולוחמנית, שהחליפה את אווירת החרדה של תחילת האינתיפאדה באווירה מסוכנת לא פחות של אדישות וייאוש, מבוססים גם על אי-הבנה עמוקה של עצם הצורך בדיווחים תקשורתיים מאוזנים וסבירים, של חשיבותה של תקשורת ההמונים בחברה הדמוקרטית, של מערכת היחסים בין הממסד השלטוני, יצרני החדשות וצרכניהם ושל הפסיכולוגיה של צרכני החדשות. ראוי, אם כן, לחזור ולהבהיר כמה מנקודות היסוד האלה ולהגדיר באופן מסודר וסבלני את הבסיס התיאורטי שעומד מאחוריהן.

נתחיל, אם כן, באוטופיה הליברלית. הדרישה לתפקוד מאוזן וביקורתי יותר של אמצעי התקשורת בחברה הדמוקרטית מצומצמת למדי: היא אינה דרישה להזדהות רגשית ומוסרית עם הצד השני, או לניתוק מלאכותי מתחושת הזהות הקולקטיבית הטבעית של יצרני החדשות וצרכניהם, או לאימוץ עמדות העומדות בהכרח בסתירה לעמדת המדינה. הדרישה הזו קובעת בסך הכול שתפקידו הראוי של כלי תקשורת במדינה דמוקרטית הוא להביא בפני צרכניו את המספר הרב ביותר של עובדות קשות, בדוקות, ולהציג אותן בפני הצרכנים באופן שיאפשר להם לגבש לעצמם, באופן עצמאי, עמדה מושכלת ומנומקת לגבי מהלך הדברים – עמדה שאינה נסמכת באופן בלעדי על המניפולציה התקשורתית הרגשית של השלטון. זו דרישה טריוויאלית: היא נובעת מעצם העובדה שאין לנו, כאזרחים, מקור מידע אחר לגבי מרכיבי המציאות המרכזיים המשפיעים על חיינו.

בכל הקשר אחר, דרישה מהסוג הזה היתה נתפסת כמובנת מאליה: לא היה כל צורך לחזור ולהסביר את משמעותה. נניח, לצורך הדיון, שהיינו מבקשים לעסוק כאן באופן שבו עיתון מקומי כלשהו מסקר את פעילותה של המועצה המקומית שלו. נניח, שוב לצורך הדיון, שהמועצה המקומית אינה מתפקדת: הרחובות מלוכלכים, המים אינם זורמים, האשפה אינה נאספת, בתי הספר מוזנחים. ראש המועצה המקומית, מצדו, מבלה את זמנו במסיבות עיתונאים. הוא תוקף את משרד הפנים, את משרד החינוך, את אזרחי העיירה השכנה המזרימים שפכים אל שטחי הרשות, את האזרחים המגיעים אל היישוב ממקומות אחרים ואינם שומרים על הניקיון: אלה אינם מאשרים תקציבים ואלה מזניחים בכוונה את הילדים, אלה מזהמים את המים ואלה מלכלכים את הרחובות. כיצד, אם כן, אמור העיתון המקומי לסקר את מצב העניינים הזה? נניח שהעיתון מחליט לאמץ לעצמו קו מערכתי פטריסטי: הוא מקדיש כותרות ראשיות, בצבעים עזים, לדבריו של ראש המועצה המקומית; הוא מעניק להם מעמד עובדתי, ואינו טורח לבדוק מה אומרים עליהם אנשי משרד הפנים, למשל; הוא מדחיק את טענותיהם העקשניות של אנשי משרד החינוך על אי-סדרים ושחיתות במחלקת החינוך של המועצה המקומית; הוא מפרסם מדי פעם בעמודו הראשון תמונת ענק של אזרח זר כלשהו המשליך בדל סגריה אל בין השיחים; הוא מפרסם כתבות תחקיר על האפליה האיומה במערכת החינוך, שמטפחת ילדים בערים אחרות ומזניחה את ילדינו (אפשר לדמיין את צילומי הצבע הדרמטיים: ילדיהם המאושרים של פקידי משרד החינוך בכיתות המטופחות שלהם; עיניהם העצובות של הילדים בכיתות המוזנחות שלנו); והוא צובע את דיווחיו בגוון פרשני מתלהם, מסתגר, ומייצר באופן מתמיד תחושת קורבנות לוקאלית; כל העולם נגדנו.

כמעט מיותר לשאול כיצד היינו מתייחסים לעבודתו של העיתון המקומי הזה: כולנו היינו מסכימים (כך הייתי רוצה לקוות) שהעיתון משתף כאן פעולה (מסיבותיו שלו) עם ראש המועצה המקומית במאמץ תעמולתי שמטרתו להסתיר מהציבור את מצב העניינים האמיתי. כולנו היינו מכירים באפשרות שיש צדק בדבר מן הדברים שראש הרשות המקומית אומר – ייתכן, למשל, שמשרד החינוך אכן מפלה לרעה את היישוב מסיבות בלתי-סבירות – אבל היינו מצפים מהעיתון להתייחס לכל הפחות לדבריו

של ראש המועצה במידה מסוימת של ספקנות, לבדוק את הדברים עם משרד החינוך, ועם המורים, ועם ועדת החינוך של המועצה המקומית, ולהצליב מקורות – ולהציג בפני קוראיו את ממצאי החקירה שלו באופן שיאפשר להם להחליט אם הם רוצים להחליף את ראש המועצה בבחירות הבאות או לאפשר לו להמשיך בתפקידו.

במילים אחרות, כולנו היינו מסכימים שהעיתון שאינו עושה כך מועל בתפקידו – לא רק במובן הערטיילאי התיאורטי הנובע מהנחות היסוד של השקפת העולם הליברלית, אלא גם במובן הקונקרטי ביותר של מושג המעילה: תושבי העיירה מוציאים מכיסם מספר שקלים מדי שבוע כדי לקנות את העיתון, והם מצפים לקבל תמורת כספם דיווח סביר על מצב העניינים ביישובם. הם הרי אלה שסובלים מהלכלוך ומההזנחה ומהחינוך הלקוי. אפשר להניח שהם מעוניינים בתשובות של ממש לשאלות שכל אלה מעלים, לא בסיסמאות התעמולה של ראש המועצה.

קצין פלשתיני וישראלי שותים קפה בכניסה ליריחו, 26 למאי 2006 (צילום: נתי שוחט)

עד כאן האוטופיה. היא אינה מעוררת מחלוקת כאשר מדובר ברשות מקומית, אבל כאשר אותה הטענה בדיוק עולה בהקשר רחב יותר – זה של המדינה, ומדיניותה המדינית והביטחונית, ויחסיה עם הפלסטינים, והכיבוש המתמשך, היא נתקלת בשילוב מוזר של זעם פטריוטי וטיעונים מלומדים. אל הזעם נחזור בהמשך. רוב הטיעונים מכוונים להראות כי האוטופיה הליברלית, מעצם טיבה, איננה ניתנת למימוש – ועל כן השאלה האם אמצעי התקשורת פועלים על-פיה היא חסרת כל טעם. מדוע? מכיוון שהתקשורת מקיימת מעצם טיבה מערכת יחסים אינטימית ותלותית עם הממסד, שם נמצאים רוב המקורות שלה, והיא אינה יכולה להרשות לעצמה להטיל בהתמדה ספק בתמונת העולם שלהם; מכיוון שבמדינה כמו ישראל, השפעתו של הממסד הביטחוני-מדיני על כלל הציבור כמעט מוחלטת; מכיוון ששיקולי הרווח וההפסד של כלי התקשורת אינם מותירים להם כל ברירה אלא לנסות ולקלוע אל מרכז הקונצנזוס; מכיוון שהעמדה המסתגרת, הקורבנית, של הציבור הישראלי לא נולדה אתמול, והיא מלווה אותנו כבר מתחילת הדרך; מכיוון שרובו המוחלט של הציבור אינו מעלה בדעתו לדרוש סוג אחר של טיפול תקשורתי באירועי השעה; מכיוון שגם רוב אנשי התקשורת עצמם אינם מודעים לעובדה שהם מטעים את לקוחותיהם; כישראלים, הם מקבלים את תמונת העולם שהם מייצרים כמובנת מאליה; מכיוון שהצד השני אינו פקיד משרד החינוך אלא העם הפלסטיני, ובינינו ובין מתנהלת מלחמה עקובה מדם; מכיוון שתחושות הפחד והזעם הן אמיתיות ועמוקות, וגם אנשי התקשורת חווים אותן; מכיוון שההכחשה משרתת צרכים פסיכולוגיים עמוקים של החברה.

הטיעונים האלה, כשלעצמם, תקפים לחלוטין, וכך גם מסקנת הביניים שלהם: אפשר להניח בביטחון סביר שאמצעי התקשורת בעולם הדמוקרטי שאנחנו מכירים אינם מסוגלים לעמוד בתנאי האוטופיה הליברלית, במיוחד כאשר מדובר במצבי משבר ומלחמה. אפשר גם להניח שהם אינם מרבים במאמצים לעשות כן. אבל המרחק בין המסקנה העובדתית הזו ובין הטענה שמצב העניינים הזה מייצר את הצורך בחשיפה ביקורתית של דפוסי ההטיה הוא עצום, מסיבה אחת פשוטה: איש לא טרח מעולם לעדכן את צרכני התקשורת במדינות הדמוקרטיות שהם אינם מקבלים דיווחים סבירים על העולם שבו הם חיים. הם אינם מודעים לדינמיקת ההדחקה, למגעים שמאחורי הקלעים, למהלכי העריכה שהופכים התבטאויות תעמולתיות לעובדות חדשותיות ומרחיקים חומרים ביקורתיים. הם, מצדם, חושבים שהם פשוט קוראים חדשות. במילים אחרות: צרכני התקשורת, אזרחי המדינה, עדיין חושבים שאמצעי התקשורת מחויבים לערכים הדמוקרטיים. למרבה הצער, ישראלים רבים, רבים מדי, משוכנעים

שהתקשורת הישראלית מחויבת מדי לערכים הדמוקרטיים. רבים מהם מאמינים בלב שלם שהתקשורת מעדיפה להפקיר את ביטחון המדינה למען "זכות הציבור לדעת", ושרוב אנשי התקשורת הם אנשי שמאל מובהקים. במצב העניינים הזה, כאשר "העם נגד תקשורת עוינת", יכולתו של הממסד לשלוט בדעת הקהל גדולה עוד יותר.

הנקודה הזו קשה לעיכול, אבל היא בכל זאת עומדת בבסיס העניין כולו: אמצעי התקשורת של משטרים לא-דמוקרטיים משרתים את המשטר באופן חד-משמעי – אבל קוראיהם מודעים לחלוטין לעובדה זו. הם אינם מאמינים למה שכתוב בעיתון. הם יודעים לקרוא בין השורות. במילים אחרות, המניפולציה התקשורתית של המשטרים האלה היא אכן מוחלטת, אבל מצד שני היא שקופה. במשטרים דמוקרטיים, לעומת זאת, אמצעי התקשורת שומרים על מידה מסוימת של חופש פעולה מעשי, ובוודאי שהם אינם מקבלים הוראות ישירות מהמשטר, אבל המוצרים החדשניים שהם מייצרים משקפים בסופו של דבר את עמדת השלטון באופן עמוק ויסודי – והעובדה הזו אינה שקופה. דווקא משום כך, יש לטיפול הביקורתי במסרים החדשניים חשיבות מכרעת. אם באמת יתברר שאי-אפשר לשנות את אופי פעולתם של אמצעי התקשורת (וכפי שנראה בהמשך, בכל זאת אפשר לקוות לשינויים מסוימים, לא רדיקליים אבל משמעותיים), צריך ללמד את צרכני התקשורת לקרוא אחרת את המסרים התקשורתיים שהם מקבלים. צריך ללמד אותם, במילים אחרות, לפקוח עין ספקנית יותר, לקרוא בין השורות, לפתח מודעות גבוהה יותר לדפוסי המניפולציה.

המודעות הנדרשת הזו נוגעת בראש ובראשונה לדפוסי העריכה של העיתונים ומהדורות החדשות בטלוויזיה. צרכני התקשורת הישראלים, כמו עמיתיהם בעולם המערבי כולו, מודעים במידה מסוימת לתפקיד שלוקחים כתבים בקביעת סדר היום הציבורי – במיוחד כאשר הם, הכתבים, חשודים בחריגה מן הקונצנזוס – אבל הם כמעט לחלוטין אינם מודעים לתפקיד המכריע, החשוב פי כמה, של גורמי העריכה. הנקודה היא זו: במדינות דמוקרטיות, בניגוד למדינות לא דמוקרטיות, התקשורת מאפשרת חשיפה מסוימת לקולות ולדיווחים שאינם ממסדיים במובהק. עבור רוב צרכני התקשורת, העובדה הזו מרוקנת את הדיון הביקורתי מתוכן: הנה, אנשי האופוזיציה כותבים מאמרים חריפים בעיתונים, ומופיעים מפעם לפעם באולפן החדשות, וכמה כתבים – עמירה הס וגדעון לוי ב"הארץ", למשל, או יגאל סרנה ב"ידיעות אחרונות" – כותבים באופן קבוע על המצב בשטחים, וכן הלאה. כשלעצמו, כמובן, זה נכון: אמצעי התקשורת הישראליים אינם פועלים כפי שפועלים אמצעי התקשורת במשטרים לא-דמוקרטיים. אבל העובדה הזו, כבר אמרנו, אין פירושה שהם מספקים לקוראיהם דיווח סביר על האירועים. למען האמת, דווקא השימוש המערכתי שעושים אמצעי התקשורת בחומרים האופוזיציוניים מסייע להם לעתים מזומנות להנציח עבור קוראיהם את תמונת העולם הממסדית.

כך זה נראה: קוראי עיתונים וצופי טלוויזיה מושפעים מאוד, בפועל, מדפוסי העריכה של החומרים החדשניים. בכל הנוגע לעיתונים, הדפוסים המכריעים הם חלוקת החומרים המופיעים בעמוד הראשון ובעמודי החדשות הקדמיים כחדשות "קשות", "עובדתיות", "חשובות". החומרים המופיעים בחלקי העיתון האחוריים – עמודי החדשות האחוריים, המוסף היומי והמוספים השבועיים – נתפסים כחדשות "רכות", "מעניינות". קוראי העיתונים יודעים לחשוך באלה שהם משקפים את נקודת המבט הסובייקטיבית של הכתבים – רוב כתיבי המוספים מזוהים בשמם עם נקודת השקפה מסוימת – אבל הם אינם חושדים בחומרים המופיעים בעמודים הקדמיים ככאלה (כמובן, כאשר "מעריב" מפרסם בעמודו הראשון כתבה על ארנון מזוס, מבעלי "ידיעות אחרונות", איש אינו חושד שמדובר בחדשות "קשות". אבל כאשר מדובר בחדשות מדיניות-ביטחוניות, המצב שונה בתכלית). משום כך, ניתוב החומרים האופוזיציוניים לחלקים האחוריים מעקר אותם ממשמעות חדשותית, עובדתית. כאשר "הארץ", למשל, מפרסם באופן קבוע את כתבותיה של עמירה הס, אבל דוחק אותן לעמודי החדשות האחוריים ולחלק ב' של העיתון, הוא שולח למעשה מסר כפול לקוראיו: מצד אחד, הוא משדר מחויבות לערכים הדמוקרטיים; מצד שני, הוא משדר באופן ברור העדפה חדשותית, עובדתית, לחומרים הממסדיים. אותם הוא מפרסם בעמודו הראשון. העיתון אומר, למעשה: אני מכבד את זכותם של הפלסטינים להשמיע את קולם, אבל אינני משתמש בקול הזה כדי להבין באופן חדשותי את המציאות. במילים אחרות, "הארץ" אומר כאן משהו על עצמו – הוא עיתון ליברלי, דמוקרטי, מתקדם – ומשהו על המציאות: טענותיהם של הפלסטינים אינן ראויות ברוב המקרים להתייחסות חדשותית של ממש.

אחת הדוגמאות הדרמטיות למצב העניינים הזה נוגעת לראשית האינתיפאדה. היא מתוארת בהרחבה ב"עיתונות תחת השפעה" [1]: שלושת העיתונים הגדולים קיבלו הערכות מתשעה סוגי מקורות לגבי השאלה הקריטית של פריצת האינתיפאדה. שמונה מקורות טענו שהאינתיפאדה פרצה באופן ספונטני, ללא יד מכוונת מהרשות הפלסטינית. מקור אחד טען באופן חד-משמעי שערפאת תכנן ויזם את האינתיפאדה. זה היה אהוד ברק, ראש הממשלה ושר הביטחון. שלושת העיתונים דחקו את שמונת המקורות – שכללו, בין השאר, גורמים בכירים בשב"כ ובמשטרת ישראל, בממשלה האמריקאית וברשות הפלסטינית – אל העמודים האחוריים, והבליטו בכותרות העמודים הראשונים את הטענה של ברק. הטענה הזו, כמובן, התקבלה באופן מיידי

קעובדה. העובדה שטענות הנגד הופיעו בעיתון יצרה תחושה של "אובייקטיביות", אבל הטיפול המערכתי עיקר אותן מכל משמעות חדשותית.

הנקודה המכרעת השנייה בכל הנוגע לקוראי העיתונים היא משמעותן של הכותרות. קורא העיתונים הרגיל משקיע חלק נכבד מזמן הקריאה שלו בסריקת הכותרות. ברוב המקרים הוא מסתפק בכך, ואינו ממשיך לקרוא את הכתבה במלואה. כאשר ניסוח הכותרת אינו משקף את הנכתב בכתבה עצמה, הקורא יתקשה מאוד לזהות את העובדה הזו. כפי שהראיתי ב"עיתונות תחת השפעה" ואראה גם כאן, העיתונים מרבים לנסח כותרות שאינן משקפות את הנכתב בכתבות. כך, למשל, בשבוע השני של האינתיפאדה אמרו מקורות צבאיים לכתבים הצבאיים כי הם חושדים, על בסיס שמועות, שערפאת שחרר מהכלא בכירי חמאס – ביניהם מוחמד דף ואבו-הנווד – והעריכו כי השחרור עלול להיתפס בארגוני הסיור כ"אור ירוק" לטרור. הכתבים העבירו את החומר הזה למערכות כפי שהוא: הם כתבו על חשדות, שמועות והערכות. כותרות העיתונים, לעומת זאת, סיפרו לקוראים כי ערפאת שחרר את בכירי החמאס מהכלא, ונתן אור ירוק לטרור.

הכותרות, במילים אחרות, הפכו את אוסף החשדות וההערכות לעובדות חדשותיות קשות ומבהילות ביותר. הקוראים, כמובן, למדו על השחרור העובדתי כשקראו את הכותרת, לפני שהגיעו אל הכתבה עצמה, וגם אם קראו את הכתבה עד סופה – הם קראו אותה כבר במסגרת התודעתית של הכותרת. קשה מאוד להניח, אם כן, שסיימו את הקריאה בהבנה שאין מדובר כאן בעובדה.

במהדורות החדשות בטלוויזיה, דפוסי העריכה המשמעותיים נוגעים גם הם למיקומן של הכתבות במהדורה, ולניסוחן של הכותרות – דברי ההקדמה של מגיש המהדורה לפני שמשודרת הכתבה – אבל גם באישיותם החדשותית של המגישים, הפרשנים והכתבים. ראשית, חומרים חדשותיים המופיעים בתחילת המהדורה, ומוזכרים בכותרות המהדורה, נתפסים כחומרים "עובדתיים", "חשובים"; אלה המופיעים מאוחר יותר (לאחר הפסקת הפרסומות הראשונה, למשל) נתפסים כחומרים "רכים" יותר, "מעניינים", חשובים פחות. לכן, העובדה שהכתב לענייני שטחים משדר כתבה בת שתי דקות לקראת סוף המהדורה – לאחר דקות ארוכות של דיווחים המבוססים באופן בלעדי על מקורות ביטחון – מספקת לצופים תחושה של איזון ליברלי (לעתים קרובות, איזון ליברלי מוגזם), אבל משפיעה באופן שולי בלבד על תפיסת האירועים במובן העובדתי של המילה. לעתים קרובות, הכתבות הקצרות האלה מופיעות לאחר כתבות העוסקות בנושאים אחרים לגמרי – כלכלה וחברה, למשל – והדחיקה הזו שלהן אל סוף המהדורה שולחת מסר ברור ביותר לצופים. כאשר כתבתו של הכתב לענייני שטחים אינה מוזכרת בכותרת המהדורה, וכאשר מגיש המהדורה מציג אותה לעתים מזומנות בהרמת גבה ספקנית – השפעתה החדשותית קטנה עוד יותר.

יתרה מזו: בשני הערוצים, סמכותם החדשותית של הכתבים לענייני שטחים קטנה לאין ערוך מסמכותם של הפרשנים לענייני ערבים והכתבים הצבאיים. אלה יושבים באולפן דקות ארוכות, מספרים ומפרשים את הסיפור כמעט תמיד מנקודת המבט של הממסד הביטחוני, ומתעלמים כמעט לחלוטין מהחומרים שמביאים הכתבים לענייני שטחים (זה נכון, כפי שנראה, באופן מלא בערוץ 2, ובאופן קצת יותר חלקי בערוץ 1). גם האורחים המוזמנים לאולפן משתייכים ברובם המכריע לממסד הביטחוני, ותרומתם המשולבת בזו של הפרשנים מעקרת כמעט לחלוטין את החומרים הלא-ממסדיים ממשמעות חדשותית של ממש.

במובן הכולל הזה, אם כן, הדיון הביקורתי בדיווח החדשותי של העיתונים ומהדורות החדשות יתמקד באמצעי התקשורת כגופים מערכתיים כוללים, ולא בעבודתם הפרטנית של כתב זה או אחר. העובדה שהכתב הצבאי של הערוץ השני, רוני דניאל, למשל, פועל כפי שהוא פועל, אינה הנושא המרכזי. הוא עובד מול מקורותיו שלו בממסד הביטחוני, וקשה לבוא אליו בטענות על כך שהוא אינו מעלה סימני שאלה ביחס להשקפת העולם הממסדית. הנקודה המשמעותית באמת היא מקומה של הפרספקטיבה הממסדית, כפי שדניאל מייצג אותה, במכלול חדשות ערוץ 2: העובדה, למשל, שסמכותו החדשותית של דניאל, זמן השידור שלו, אופי השיחה שלו עם מגישי המהדורה וכן הלאה, שונה באופן מהותי ממעמדו של הכתב לענייני שטחים, יורם בינור.

לפני שניגש אל הניתוח עצמו, כדאי להקדיש פסקה או שתיים לשני טיעונים אחרים המושמעים חדשות לבקרים כנגד השיטה הביקורתית. הטיעון האחד נוגע למושג האמת. כמו הטיעונים הנוגעים למהותה של האוטופיה הליברלית, גם הטיעון הזה נשען על תפיסת עולם אקדמית מבוססת. גם הוא, ממש כמוהם, הפך שלא בטובתו לתירוץ המצדיק בדיעבד הטיה שיטתית של דיווחים חדשותיים. על-פי הטיעון, המציאות אינה מציעה מתוך עצמה "אמת אובייקטיבית" אחת. תמונת המציאות של כל אחד מאיתנו תלויה בנקודת ההשקפה שלו. לכן, התקשורת הישראלית מספרת את סיפור האינתיפאדה הזו מנקודת המבט "שלנו", כפי שהפלטסטינים מספרים את הסיפור מנקודת המבט שלהם. אין דבר כזה, כפי שכתב נחום ברנע ב"העין השביעית", "[עיתונות מהאו"ם](#)". הטיעון הזה, אם כן, אינו מנסה לומר שהתקשורת הישראלית מספקת לצרכניה "דיווחי אמת", אלא שדיווחים כאלה אינם בנמצא, מכיוון שהאמת היא תמיד בעיני המתבונן. כשלעצמו, במובן הפילוסופי, זהו טיעון תקף וחשוב. הוא אמור ללמד

אותנו שתמונת המציאות שלנו היא תוצר של נקודת המבט של אנשים אחרים – כדי שנוכל, במידת האפשר, להשתחרר ממגבלות הראייה שלנו וללמוד מעט יותר על המציאות החמקמקה והמורכבת. במילים אחרות: העובדה שאנחנו רואים את המציאות מנקודת מבט מסוימת אינה פוטרת אותנו, כאילו מתוך הגדרה, מהשקעת מאמץ מסוים בניסיון להשקיף על המציאות מנקודות מבט אחרות. אפשר לחשוב בהקשר הזה, באופן מטפורי, על מגדלי עזריאלי בתל אביב: כאשר מביטים במגדלים מנקודות מסוימות בעיר (למשל מנתיבי איילון), המגדל העגול מוסתר לחלוטין על-ידי המגדל המשולש. זה מרשים ביותר – אחד הבניינים הגדולים ביותר בעיר פשוט נעלם מהעין – אבל איש לא יעלה על דעתו לעמוד באחת הנקודות האלה ולטעון ברצינות שהמגדל העגול אינו קיים פשוט מכיוון שהוא מוסתר. כל מה שצריך לעשות כדי לחזור ולראות את המגדל זה להמשיך לנסוע כמה מאות מטרים לאורך הכביש. ממש כמו עוברי האורח בתל אביב, אנשי התקשורת אינם כלואים בתוך תמונת העולם "שלנו" בלי כל יכולת תמרון. כל מה שצריך לעשות כדי לראות את המציאות מנקודת מבט "אחרת" זה לנסוע חצי שעה מתל אביב אל השטחים, או להרים טלפון למקורות "אחרים", או אפילו רק להתייחס לדיווחי התקשורת הזרה באופן רציני יותר. הטענה, אם כן, איננה שיש מציאות אובייקטיבית, או שאנחנו איננו נוטים, באופן טבעי, לראות אותה מנקודת מבטנו שלנו. הטענה היא שהנטייה הטבעית הזו אינה גזירת גורל. אפשר גם לפעול אחרת.

הטיעון האחרון הוא טיעון מעשי מאוד. הוא אומר שדיווח מאוזן יותר בזמן מלחמה עלול לגרום נזק של ממש למדינה ולאזרחיה: הוא עלול לחבל בעבודתם של אנשי מערכת הביטחון, לתקוע מקלות במאמץ לגבש חזית עממית מאוחדת כנגד האויב, ולאפשר לאויב לשלוח אלינו מסרים חתרניים. הטיעון הזה מלווה זעם אמיתי: הוא תופס את העיסוק הביקורתי כסיוע לאויב. הזעם, כמובן, טבעי ומובן. גם תחושתם של אנשי הצבא (וליתר דיוק, כפי שנראה, אנשי הצבא הבכירים) שהם אינם רוצים "לראות עיתונאים מסתובבים להם בין הרגליים" מובנת וטבעית. אבל העובדה הפשוטה היא שאיש מעולם לא הוכיח שתפקוד חופשי ומאוזן של התקשורת בזמן מלחמה גורם נזק. ההיסטוריה המודרנית מוכיחה, פעם אחר פעם, דווקא את ההפך: מדינות דמוקרטיות נכנסות להרפתקאות צבאיות פרועות (מלחמת וייטנאם, מלחמת לבנון); התקשורת שותקת עד שהממסד עצמו תופס מה הוא עושה; ואז ממהרים אנשי התקשורת להכות על חטא: היינו צריכים להתריע מוקדם יותר. האמת היא שדיווח סביר ומאוזן אינו גורם נזק. הוא אינו יכול לפגוע בתחושת אחדות כאשר היא מוצדקת מתוך עצמה; הוא יכול לסייע לפורר תחושת אחדות מזויפת כאשר היא מיוצרת על-ידי אוסף מניפולציות של גורמים שלטוניים אינטרסנטיים. במובן הזה, ההתגייסות של אמצעי התקשורת האמריקאים לצד הממשל, החל ב-11 בספטמבר 2001, אינה מצדיקה דבר. היא תפגע קודם כול באמריקאים עצמם. ההתגייסות של אמצעי התקשורת הישראליים, מאז תחילת האינתיפאדה, פוגעת קודם כול בנו.

"כתוב בעיתון? על יצרני וצרכני חדשות במדינה דמוקרטית" הוא הפרק השני בספרו של דניאל דור "מאחורי חומת מגן", שיצא לאור בשנת 2003 בהוצאת "בבל" בשיתוף עמותת "קשב"

הערות

[1] "עיתונות תחת השפעה", דניאל דור, הוצאת בבל, 2002.